

Jan Apotheker – Livia Simon Sarkadi (eds.). European Women in Chemistry. Weinheim, Wiley-VCH Verlag GmbH, 2011, 239 s. ISBN 978-3-527-32956-4

Elena Zajceva (Baum) – Tatjana V. Bogatova (eds.). Ženščiny – chimiki. Biografičeskij portret, vklad v obrazovanije i nauku, priznanije (odpovědný redaktor V. V. Lunin). Moskva, Janus-K, 2013, 429 s. ISBN 978-5-8037-0614-4

Podíl žen na vývoji vědy a techniky patřil ještě donedávna v historiografii vědy a techniky k opomíjeným tématům. Ovšem v posledních deseti letech vycházejí stále častěji práce – biografie, monotematické svazky, sborníky z konferencí aj., které postupně zaplňují tuto mezeru. Některé jsou pak přímo vydávány se záměrem obohatit stále ještě dosti neúplnou faktografii o působení žen v některých odvětvích vědy a techniky, což je případ recenzovaných děl. Podnět k jejich vydání poskytl Mezinárodní rok chemie v roce 2011, vyhlášený Valným shromážděním OSN. Při této příležitosti vydala Mezinárodní unie čisté a aplikované chemie² a Evropská asociace pro chemické a molekulární vědy³ výzvu k mezinárodnímu společenství chemiků, aby si připomenulo příspěvek žen chemiček k rozvoji chemie. Intenzivnější zájem o působení žen v chemických oborech vyvolalo v roce 2011 i sté výročí udělení Nobelovy ceny za chemii první ženě – Marii Curie Skłodowské. Na tyto podněty se rozhodly reagovat dva autorské kolektivy.

Editoři prvního, dříve vydaného díla, J. Apotheker, nizozemský chemik zabývající se didaktikou chemie, a L. S. Sarkadi, maďarská chemička zaměřená na aplikovanou biotechnologii, se rozhodli vydat životopisnou encyklopedii evropských žen-chemiček. Jména pro encyklopedii navrhovaly členské společnosti EuCheMS a konečný výběr si vyhradili editoři s tím, že se soustředili jen na chemičky s akademickou kariérou, které významným způsobem přispěly k rozvoji chemických věd. Výsledkem je 54 životopisných medailonů žen, které se zapsaly do dějin chemie od dob alchymie až do současnosti, napsaných renomovanými historiky a historičkami vědy z mnoha zemí. Kniha má jednoduchou strukturu: kvalitní a obsahem spolehlivé dvou až pětistránkové životopisy se soustřeďují na vědecký přínos dané osobnosti, zatímco soukromé osudy dostávají jen malý prostor, pokud ovšem nějak nesouvisí s vědeckou kariérou. Více se tak dovídáme o soukromém životě badatelek zejména v případech, když žily v dvoukariérních manželstvích s vědci. Biografie jsou doplněny jednou fotografií

2 IUPAC – International Union of Pure and Applied Chemistry.

3 EuCheMS – European Association for Chemical and Molecular Sciences.

a seznamem další životopisné literatury. Dílu lze vytknout nedostačující rejstřík, v němž chybějí mnohá důležitá jména vyskytující se v knize.

Druhá publikace vznikala déle a složitěji. Chemický ústav Lomonosovovy státní univerzity v Moskvě se rozhodl reagovat na výzvu IUPAC uspořádáním mezinárodní vědecké konference v roce 2011 a nejzajímavější příspěvky, patřičně rozšířené a upravené, vydat v monotematickém sborníku. Hlavní zásluhu na realizaci díla má ruská historička chemie Elena Zajceva (Baum) z pořadatelského ústavu, která je autorkou předmluvy a několika dalších statí. V předmluvě uvádí (i když s jistými mezerami) základní historickou literaturu k problematice žen ve vědě obecně a v chemických vědách zvláště a upozorňuje na některé oblasti dějin chemie, v nichž byla zatím úloha žen opomenuta.

Texty zařazené do sborníku jsou rozděleny do několika tematických celků. Do první části „Ženy v dějinách chemie“ (s. 9–154) byly zařazené práce, které nabízejí průřez působení žen v chemii od nejstarších dob antické alchymie až do současnosti. Zahajuje ji rozsáhlý přehled, v němž E. Zajceva nastínila nejdůležitější milníky angažovanosti žen v alchymii a chemii až do začátku 19. století a analyzovala hlavní historiografické trendy zabývající se podílem žen v dějinách alchymie a chemie až do chemické revoluce koncem 18. století. V této sekci upoutají mj. statí, v nichž G. Boeck (Německo) a N. V. Fedorenko (Rusko) ukázaly, jak v 18. a 19. století ženy čerpaly chemické poznatky zejména z popularizačních děl a učebnic, z nichž některé byly přímo určeny ženám nebo dokonce ženami napsány. Do neznámých končin lotyšské a japonské chemie, v nichž se první ženy objevily až na rozhraní 19. a 20. století, zavedou čtenáře M. Kaji (Japonsko) a I. I. Grinevič a I. J. Grosvalds (Lotyšsko). Proslulé postavy chemických věd se objevují v biografích žen, které získaly Nobelovu cenu: Marie Curie Skłodowské a její dcery Irène Joliot-Curie (E. Zajceva) a Dorothy Crowfoot Hodgkin (A. M. Smolegovskij a A. N. Charitonova, Rusko). Nejvíce ovšem upoutají dosud méně známé osudy mladších vědkyň: izraelské chemičky Ady Jonath (N. I. Bystrova, Rusko), která získala Nobelovu cenu v roce 2009 za výzkum vedoucí k pochopení struktury ribozomu, a americké badatelky Karen Wetterhahn (N. Blank, USA), která, ač se proslavila pionýrskými studiemi o toxických kovech, Nobelovu cenu získat nemohla, protože v roce 1997 zemřela na následky svých experimentů.

Zbytek díla se věnuje téměř výhradně ruským badatelkám. Druhá část „Ruské ženy – chemičky“ (s. 155–284) je uvedena statí E. Zajcevy, která popisuje cestu, jíž ruské ženy prošly, než mohly vstoupit na univerzity v Rusku a věnovat se studiu chemie. Ostatní studie jsou věnované jak výuce chemie na rozhraní 19. a 20. století ve speciálních kurzech pro ženy na univerzitách v Sankt-Petěrburgu, Moskvě a Kyjevě (O. B. Vachromejeva a T. V. Bogatova, Rusko, a K. Kobčenko, Ukrajina), tak i biografickým několika ruských chemiček. V této skupině stojí za

pozornost zejména práce N. Pigéard-Micault (Francie) o dvou ruských chemičkách, Margarete von Wrangell a Catherine Chamié, které pracovaly v pařížské laboratoři M. Curie.

Třetí část, věnovaná chemičkám působícím na moskevské univerzitě (s. 285–389), nás zavede již výhradně do 20. století. Po úvodní studii V. V. Lunina (Rusko), která líčí, jak se měnilo v průběhu 20. století postavení žen na chemickém ústavu moskevské univerzity, následují v chronologickém pořadí medailony již nežijících významných ruských chemiček, převážně průkopnic v mnoha chemických odvětvích.

Srovnáváme-li recenzovaná díla, vidíme na první pohled, že ačkoli se některá jména do nich zařazená dosti pochopitelně překrývají, svým charakterem se tyto knihy zásadně liší: zatímco první je regulérní vědeckou biografickou encyklopedií, druhá je sborníkem s články spíše esejistického charakteru, které se věnují i dosud málo známým osobnostem: nejen ruským chemičkám, ale i chemičkám jiných národností – americkým, anglickým, francouzským, japonským, lotyšským a dalším. Ruský sborník je však svou kvalitou dosti nevyrovnaný. Zatímco někteří autoři a autorky se opírají o standardní prameny a zasazují své studie do kontextu daného historického období, práce jiných nepřekračují úroveň životopisného populárního článku. Přesto je třeba ocenit též snahu editorek vybrat ze zmíněné konference to nejlepší: několik hodnotných prací a k tomu kvantum faktografického materiálu, který není k dispozici z jiných zdrojů. Ke kvalitě díla přispívá výběr zajímavých historických fotografií, podrobný anglický výklad všech tří částí, anglické souhrny všech statí a spolehlivý jmenný rejstřík usnadňující orientaci v rozsáhlé knize.

I když v obou knihách jsou některé významné vědkyně opomenuty (zejména ty, které se věnovaly hraničním chemickým oborům), díky recenzovaným dílům dostává badatelská i širší veřejnost nové a poměrně ucelené poznatky o přínosu žen pro rozvoj chemie zejména ve 20. století, a to i v těch odvětvích, kde doposud historické prameny téměř zcela chyběly. Na závěr je třeba pochválit i dvě přední mezinárodní vědecké instituce – IUPAC a EuChemS –, že inspirovaly výzkum v dějinách vědy. Snad tento vzor podnítí zájem i u jiných vědeckých institucí, aby více pečovaly o dějiny svých oborů a o dějiny účasti žen v rozvoji vědy.

SOŇA ŠTRBÁŇOVÁ

Astrologers and their Clients in Medieval and Early Modern Europe. Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte, 73, 227 s. Köln-Weimar-Wien, Böhlau Verlag, ISBN 978-3-412-21060-1.

Se čtyřletým odstupem vychází soubor devíti přednášek přednesených v r. 2011 na sympoziu uspořádaném univerzitou v Erlangenu z iniciativy tamního emerita Klause Herberse. Mezinárodní kolegium pro bádání v humanitních vědách (Schicksal, Freiheit, Prognose) si dalo za cíl sledovat v citovaných aspektech paralely mezi kulturami Východní Asie a Evropy. Jedním z těchto dílčích výstupů bylo i zmíněné sympozium vedené anglicky. Jeho editoři v úvodu vyzdvihují obecný význam astrologie v minulosti, kdy se řada plánovaných a pak uskutečňovaných (případně neuskutečňovaných či různě přesouvaných) mírových i válečných aktů řídila podle prognóz více či méně kvalifikovaných astrologů. Ze šlo o významný fenomén středověké a raně novověké evropské společnosti, je zřejmé už z toho, že podle odhadu G. Mentgena (v jeho knize *Astrologie und Öffentlichkeit* z r. 2005) je dodnes dochováno kolem šedesáti tisíc středověkých rukopisů s alespoň částečným astrologickým obsahem. V následujících řádkách nemůže jít o nic více ani méně, než o upozornění na některé z uvedených statí, které nepřinášejí žádné souhrnnější pohledy na tuto tematiku přicházející z Východu. Ovšem je třeba si uvědomit, že Východ tu znamená i, ba možná především okliku prostřednictvím arabského vlivu z Pyrenejského poloostrova. Prakticky vesměs jde o rozpravy o jednotlivých významných středověkých a raně novověkých astrologích a o jejich dílech či jejich recepci. Nejrozsáhlejší rozprava Davida Justeho o astrologických radách 16. století (s. 151–204 s řadou diagramů a reprodukcí v textu) se z toho vymyká v tom smyslu, že podává edici čtyř posudků, resp. horoskopů bruselského mistra Viléma Mysocacuse; jeden z nich je anonymní, dva se váží s Heinrichem Rantzauem (jde o známého německého politika a ekonoma 16. století; řada knih a zejména rukopisů z jeho knihovny je uložena v pražské Národní knihovně) a poslední je určen švédskému králi Erikovi XIV. Jinak stačí uvést výčtem následující témata: Michel Scott, astrolog Friedricha II., Guido Bonatti, autor 13. století, dále jde o interpretaci questie arcibiskupa z Aix-en-Provence Roberta Mauvoisina z r. 1316, následují Giovanni Villani v r. 1345, Paul z Middleburgu (jeho astrologické *Prognosticum* spadá do doby, která zvláště oplývala podobnými díly, mezi jejichž autory je zmiňován i českobudějovický rodák Václav Faber v r. 1482, tedy osm let po Paulovi), či horoskop Juliána Ristoriho na Cosima Medicejského. Poslední rozprava je nám blízká, neboť Katrin Bauerová pojednává o Janu Keplerovi v Praze mezi dvěma mlýnskými kameny, tedy mezi Rudolfem II. a Matyášem, zejména na počátku desátých let 17. století. Rejstřík jmen a rejstřík citovaných rukopisů uzavírají knihu, v níž postrádám alespoň základní informace o autorech, které se stávají už pravidelně neoddlínnou částí prezentace.

IVAN HLAVÁČEK

Tomáš Hanuš (ed.). Sborník ze slavnostní konference u příležitosti 40. výročí založení Urologické kliniky Všeobecné fakultní nemocnice v Praze a 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy (20. listopadu 2015, Karolinum). Praha, Congress Prague, 2015, 273 s., fotografie. ISBN 978-80-260-8629-1

Čtyřicet let není většinou v dějinách institucí doba, která by si zasloužila vydání knižní publikace. Jinak je tomu v případě urologické kliniky 1. LF UK – jejich čtyřicet let představuje historii nabitou daty a fakty, které bychom velmi namáhavě shledávali v dobovém tisku odborném i laickém. Vydání této publikace je proto činem záslužným. Podrobný obsah – téměř 30 kapitol dále dělených na podkapitoly – umožní čtenáři rychle vyhledat témata, která ho zajímají. Knižka vybavená bohatou fotodokumentací podrobně mapuje historii a činnost kliniky v oblasti vědeckovýzkumné, léčebné a pedagogické (vzdělávání pregraduální, postgraduální i celoživotní). Sleduje i vzdělávání ošetrovatelského personálu. Zachycuje rovněž současný stav kliniky, její vnitřní dělení, jmenovitě její pracovníky i vybavení. Cenné je také publikování důležitých dokumentů a proslovů týkajících se historie i současnosti kliniky. Některé kapitoly mají historii i v názvech (Více než 20 let urologické laparoskopie, 40 let dětské urologie, 40 let péče o dětské pacienty sinkontinencí moče). Také v kapitolách o jednotlivých specializovaných podoborech urologie je věnována v úvodech pozornost jejich historii. Cenné jsou nepochybně biogramy jednotlivých pracovníků

kliniky, počínaje jejím zakladatelem prof. MUDr. Eduardem Hradcem, DrSc. V rámci podobných příležitostných publikací – o kterých se bohužel často dozví jen malý okruh čtenářů – má tento sborník výbornou úroveň, a proto na něj rádi upozorňujeme.

L. HLAVÁČKOVÁ

Katarína Pekařová a kol. Fragmenty z kultúrnej histórie v kalendároch. Bratislava, Univerzitná knižnica v Bratislavě, 2015, 178 s., ilustrace. ISBN 978-80-89303-43-4

Katarína Pekařová, Želmíra Gešková, Lívia Kurucová, Miriam Poriezová a Bronislava Svobodová jsou autorkami poměrně útlé, ale faktograficky vydatné a grafickou úpravou působivé publikace o kalendářích, po staletí vedle Bible nejčtenějších knihách v celé Evropě, odrážejících komunikační potřeby novodobé společnosti. Ačkoliv podle titulu by mělo jít o „fragmenty“, monografie ve skutečnosti zachycuje vývoj kalendářů v kulturně-historickém kontextu od 15. století do poloviny století 20. souvisle a v šíři, která dostatečně vysvětluje význam tohoto fenoménu, jaký měl pro své čtenáře i vydavatele, potažmo jaký má dnes coby dosud nedoceněný historický pramen nejen pro historiky kulturních a sociálních dějin, ale i pro pracovníky dalších společenských věd. Téma kalendářů autorky zpracovávaly v rámci svého dlouholetého vědeckého zájmu o dějiny knižní kultury na Slovensku. Zúročením jejich práce je toto vydání doplněných a přepracovaných textů a název

Fragmenty má vlastně vybědnout k dalším úvahám nad úkazem „internetu minulosti“ (slova Dušana Lechnera v úvodu knihy), který autorky představují jako stále otevřené vědecké badatelské pole.

Monografie je rozdělena do čtyř základních okruhů. První kapitola, nazvaná Charakteristika, spracovanie a výskum kalendárov, zahrnuje články sledující výklad vývojových etap kalendářů v průběhu několika staletí v Evropě, výzkum této problematiky zejména v Maďarsku, Čechách a v německy hovořících zemích. Autorky porovnávají výsledky historického bádání v zahraničí s výzkumem na Slovensku. V druhé kapitole (Kalendáře ako prameň pre dejiny knižnej kultúry) autorky analyzují kalendáře tiskařů a vydavatelů působících na území dnešního Slovenska a slovenskou produkci v Budapešti v letech 1701–1965. Jejich zájem zabírá nejen specifika jednotlivých kalendářů a jejich producentů, ale i spektrum čtenářstva, knižního obchodu, reklama a historie ilustrací.

Ve třetí kapitole, jak souhrnný název – Kalendáře a spoločenskovedné kontexty – napovídá, zkoumají širší historický, etnografický, literárně-vědní, regionální i biografický kontext. Kalendáře jako zdroj pro výklad dobové interpretace historických událostí, reprezentovaných v pohádkách, legendách a povídkách s historickou tematikou, potěší každého historiografa. Jako příklad pro biografické využití tohoto zdroje slouží osobnost pedagoga a spisovatele Ľudovíta Ríznera, jak se projevuje na stránkách kalendářů koncem 19. a počátkem 20. století. Pro českého čtenáře bude zvláště zajímavá část o odrazu česko-slovenských vztahů na stránkách těchto periodik a další o pohádkách se zřetelem na české pohádkáře.

Čtvrtá kapitola, Slovenské kalendáře v úlohe domáceho lekára, sleduje vývoj zdravotnické osvěty na stranách slovenských kalendářů od 15. století do roku 1918, od jednoduchých rad po lékařsky fundovaná poučení o fungování lidského organismu.

Monografie je vybavena poznámkovým aparátem, seznamem pramenů a literatury, německým a anglickým resumé a rejstříkem osob. Je to zdařilá a užitečná publikace, nejen čtivá a zábavná, ale zároveň plně vědecky fundovaná. Lze souhlasit s autorkami, že potenciál kalendářů je větší, než se dosud ve společenských vědách vytěžil.

H. MÁŠOVÁ

Gustav Novotný. Tři lesní inženýři. Josef Opletal, Karel Šiman a Gustav Artner.

Práce Historického ústavu AV ČR, řada A-Monographia, sv. 57. Praha, Historický ústav 2015, 552 s. ISBN 978-8-7286-246-7

Monografie je členěna do tří kapitol, ve kterých autor pojednává o životě a profesní dráze tří lesníků, absolventů Vysoké školy zemědělské ve Vídni. Hlavní postavou knihy je Josef Opletal, jemuž je věnována první kapitola. V ní je popisována jeho práce v rumunské oblasti Bukoviny v oborech lesního hospodářství a dopravnictví. Následuje působení ve funkci prvního generálního ředitele v podniku Státní lesy a statky. Děj se přenáší na Vysokou školu zemědělskou v Brně, kde přijal místo profesora lesní těžby a lesního průmyslu. Text se dále věnuje jeho akade-

mickým funkcím, budování ústavu lesní těžby a lesního průmyslu, činnosti na školním lesním statku, členství ve vědeckých společnostech, zahraničním cestám, přednáškové a publikační činnosti. Druhá kapitola se zabývá osobností a činností Karla Šimana, Opletalova nástupce ve funkci generálního ředitele, a jeho podílem na tvorbě československé lesnické a dřevařské politiky. Následuje líčení Šimana jako středoškolského pedagoga, vysokého úředníka, organizátora lesnického školství a výzkumnictví, zakladatele Matice lesnické, lesnických a mysliveckých sdružení, redaktora lesnických časopisů a odborného spisovatele. Třetí kapitola obsahuje výklad životních osudů Gustava Artnera, kterého si Josef Opletal vybral

jako nástupce na místo ředitele svého ústavu na Vysoké škole zemědělské v Brně. Autor pojednává o jeho činnosti lesníka- praktika ve službách státních lesů a statků i o jeho působení na školním lesním statku, odkud jej Opletal prosadil do učitelského sboru lesnické fakulty. Dále pokračují popisy Artnerovy vědecké práce, počínaje studiem vlastností dřeva a jeho zpracování po výzkum mechanizace, normalizace, racionalizace a organizace fyzické a duševní práce lesních dělníků. Kniha obsahuje úctyhodný aparát; je vybavena fotografickou dokumentací, soupisem pramenů a literatury, přílohami a jmenným i místním rejstříkem.

A. MIKOVCOVÁ

Klementinum a jezuitská věda

Národní knihovna ČR ve spolupráci s Astronomickým ústavem Univerzity Karlovy, Ústavem dějin Univerzity Karlovy a Archivem Univerzity Karlovy pořádají ve dnech 9.–10. listopadu 2016 v Klementinu odbornou konferenci s názvem Klementinum a jezuitská věda u příležitosti čtyřstého výročí privilegia císaře Matyáše pro druhou pražskou univerzitu (Universitas Ferdinanda 27. srpna 1616) a třístého výročí narození Josepha Steplinga (29. června 1716).

Tématem konference je postavení Klementina ve světě rodící se moderní vědy a jeho role jako centra společenského, univerzitního a vědeckého života Prahy 17. a 18. století.

Referáty z konference budou otištěny v periodiku Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis.

Ústřední ohlášené příspěvky:

- Osobnost Petra Canisia – Jean Steinauer, emeritní profesor Freiburské (Fribourgské) univerzity, Švýcarsko
- Pražské univerzity v druhé polovině 18. století – doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc.
- Osobnost Josepha Steplinga – RNDr. Josef Smolka, CSc.
- Klementinum a astronomie 18. století – doc. RNDr. Martin Šolc, CSc.
- Přístroje a pomůcky z Klementina ve sbírkách Národního technického muzea – Ing. Antonín Švejda